

Др Ристо КИЛИБАРДА

ДЕМОКРАТИЈА И ПРОГРЕС

Кључни појмови насловљене теме су: демократија и прогрес. Уочљиво је да то нијесу појмови истог реда: демократија је облик политичког владања; прогрес је мисаона мјера поређења. Уочљиво је, такође, да ови појмови не стоје у природном односу. Они могу стајати у *мисаоносмисаоном* односу. Управо тај однос је предмет занимања насловљене теме. Прецизније, то су неколика питања из домена овог односа:

1) Да ли је демократија основна мјера, нужен и довољан услов прогреса, или је једна од мјера, један од нужних услова прогреса, или је негација прогреса, или је, пак, ирелевантна за прогрес – не стоји ни у каквој значајној вези с прогресом? 2) Да ли је демократија прогрес у односу на друге основне облике политичког владања, дакле у односу на аристократију и аутократију? 3) Да ли је вишестраначка, плуралистичка демократија прогрес у односу на једностраначку, монополистичку демократију? 4) Вјерује ли народ у своју владавину?

Одговор на прво питање, у основи, зависи од тога како се *вреднује* демократија. Ако се вреднује на Аристотелов начин – Аристотел је демократију сврстао у рђаве политичке режиме – онда је демократија негација прогреса. Међутим, ако се вреднује онако како је вреднују нововјековне и ововремене демократске доктрине и идеологије – демократија је најбољи могући облик политичког владања – она је ако не довољан а оно несумњиво нужен услов прогреса. Стави ли се прогрес у такав однос према демократији онда логички слиједи и један од могућих закључака: ако изостане демократија нема прогреса.

Одговори на друго и на треће питање, на први поглед, спадају у ону врсту одговора који су, сами по себи, јасни, недвосмислени, извјесни, које је уопште непотребно елаборирати нити подвргавати било каквом доказном поступку: и јасно је и извјесно је да је демократија прогрес у односу на аристократију и аутократију; такође, и јасно је и извјесно је да је вишестраначка, плуралистичка демократија, која је по ововременом

готово неподијељеном мишљењу виши облик, заправо, прави облик демократије, прогрес у односу на једностраначку, монополистичку демократију.

Него, како то, уосталом, обично бива у науци, ствари које на први поглед изгледају јасне и несумњиве, кад се завири дубље испод појавног, кад се разгрну површински и исподповршински слојеви, покаже се да исте нијесу а ргоіг ни јасне, ни несумњиве. То је, чини се, случај и са одговорима на наше друго и треће питање.

Пођимо од готово општеприхваћене претпоставке да је вишестраначка демократија најбољи облик демократије, да је, као таква, супериорна у односу на друге облике демократије (у односу, на примјер, на монополистичку, самоуправну, корпоративну и сличне демократије). Овај се најбољи облик демократије може тестирати помоћу сљедећег питања: Ко *de facto* обавља основне улоге захваљујући којим функционише вишестраначка демократија. Зашто баш помоћу овог питања? Зато што ово питање директно кореспондира са самим појмом демократије, као владавине народа, односно, као владавине већине.

Основне улоге захваљујући којим функционише вишестраначка демократија су: 1) улоге конституисања демократске власти а у које спадају: улога кандидовања и улога избора исте; 2) улога обављања демократске власти; 3) улога контроле демократске власти.

Ко у вишестраначкој демократији обавља сваку од ових улога понаособ?

1аа) Улогу *кандидовања* носилаца законодавне власти – претставника, репрезентата (посланика, делегата) обављају главни штабови партија, у чему доминантну позицију имају њихови врхови (један човјек или неколико особа).

1аб) Улогу кандидовања извршне власти (извршног органа, владе) обавља мандатар за састав владе (један човјек), у договору са врхом своје партије (у договору са једним човјеком или са неколико особа), или сам врх парије (један човјек или неколико особа).

1ба) Улогу *избора* законодавне власти обавља *народ*, бирачко тијело, на редовним и на ванредним изборима, који су општи, непосредни и тајни (такви би требало да буду). Сем у случају кад је одзив бирача стопостотан (сви који имају бирачко право), што је толико ријетка појава да се просто може занемарити, у свим другим случајевима народ ову улогу *ћовјерава*, *ћреноси*, *ћрећуишиа* оним бирачима *који изаћу на изборе*. А ови могу бити, у квантитативном погледу, до један преко половине укупног бирачког тијела а у неким случајевима и испод половине; у условима вјерске и националистичке опијености и сужене колективне свијести ова се улога фактички препушта Оцу Вјере, односно, Нације (једном човјеку).

1бб) Улогу избора извршне власти обавља: у предсједничком систему шеф државе (један човјек) а у осталим политичким системима (пар-

ламентарном и скупштинском) мандатар за састав владе (један човјек), којег именује шеф државе или врх владајуће партије (један човјек или неколико особа). Представничко тијело (парламент), тачније његов *дио* – *већина*, само *рајификује* овај избор.

2а) Улогу *обављања* законодавне власти има политичко представништво (парламент, скупштина, сабор, собрање, конгрес...), заправо, његов *дио* – *већина*, која заправо, само ратификује оно што је иницирано и договорено *изван* политичког претставништва – у влади, тачније, у самом *врху* владајуће партије или коалиције владајућих партија (оно што је договорило неколико особа, или оно што је „договорено” са једним човјеком).

2б) Улогу *обављања* извршне власти има влада, извршни орган; *обавезне* смјернице за *обављање* ове улоге утврђује шеф владе, односно, врх владајуће партије (један човјек или неколико особа).

3) Улогу *контроле* извршне власти *обавља*, формално, парламент а фактички, то чини врх владајуће партије (један човјек или неколико особа); улогу контроле законодавне власти *обавља*, формално, народ (опозив, редовни и ванредни избори) а фактички то чине врхови партија, који су аутори изборних партијских листа. Захваљујући управо томе што су аутори истих листа – о томе ко ће се наћи на њима и ко ће од њих „ускочити” у парламент, одлучују врхови партија (један човјек или неколико особа).

Управо презентирани одговори на тест-питање – ко *обавља* основне улоге захваљујући којим функционише вишестраначка демократска власт – наводе на *сљедеће* закључивање:

I) Од свих демократских улога народ *нејосредно* *обавља* фактички само једну – бира законодавну власт; по правилу, то не чини цио народ – сви који имају бирачко право, већ само *дио* народа – онај који *изађе* на изборе. У специфичним околностима, кад народ захвати вјерска или националистичка еуфорија, или и једно и друго, народ не *обавља* ни *ову* улогу, једину демократску улогу коју у нормалним условима непосредно *обавља*, односно, *требало* би да *обавља*.

II) О фактичкој партиципацији народа у *контроли* „своје” демократске власти, која би, формално гледано, *требала* да буду доминантна (редовни и ванредни избори, опозив, политичко јавно мњење), може се судити коришћењем методолошког „патента”, тз. методолошких „теразија”: на један тас стави се „кад би било”, а на други – све „шта би било”. Ми би смо, у нашем случају, на један тас могли ставити: кад би народ контролисао, односно, *могао* контролисати своју демократску власт, а на други тас *сљедеће*:

а) Не би се догађало да власт ради на његову штету, нити да се отворено окреће против њега, нити да се отима његовом утицању;

б) Нити би *могао* бити од стране ове обманљиван, манипулисан, чак, залуђиван: народ де факто и не зна шта власт ради, нити какав је стварно њен учинак, заправо, он зна оно што му ова и њена опозиција саопште

или оно што процури из „повјерљивих извора“; указивање, односно, ускраћивање *повјерења* одређеној власти као да није ни у каквој функцији (зависности) са њеним учинком – поново се указује повјерење власти за чије је владавине осјетно *погоршано* опште друштвено стање а што је *видљиво голим оком*, односно ускраћује се повјерење власти која је у одређеном, за Нацију, виталном домену постигла *очевидан* успјех; народ уопште није у стању да учинак своје власти очисти од идеолошких телеологизација, митологизација и мистификација.

ц) Опозив не би био, кад до њега дође, сензација већ би био уобичајена и природна последица природне реакције „суверена“ на вријећање негове воље и његових интереса.

д) Институт *ограничени мандати* био би бесмислен кад би народ могао да објективно измјери учинак своје власти и зависно од њеног, објективно измјереног, учинка, инструментима опозива, редовних и ванредних избора, да непосредно *пресуђује*: коме мандат да продужи, коме да га ускрати (да га више не повјерава), а коме да га скрати (одузме прије његова истека).

е) Институт *ванредни избори* не би био излаз из ћорсокака у који је доспјела политичка *трговина* већ би био природна последица губљења народног повјерења у оно што актуелна власт чини, односно, у оно што је до тада учинила. Ћорсокак у који западне политичка трговина представља *главни узрок* одржавање ванредних избора; то *није* губитак народног повјерења – оно што би требало да буде.

ф) *Повјерење* народа (бирача) не би било празан, неисписан – бјанко чек на којем, у „име народа“ „његова“ власт уписује шта хоће а што ова може захваљујући објективној немогућности бирача да мјере учинак „своје“ власти, њеним *post festum* интерпретацијама и реинтерпретацијама, осмишљавањима и обесмишљавањима, емотивним набојима и „надражајима“, забораву и разним ирационалним разлозима. Отуд је за сваку власт, од ње саме, збиљске, важнија *представа* која се о њој има (ствара). Итд...

Контрола власти, сажето казано, обухвата два битна сегмента (аспекта): а) *провјеру* (индентификовање) шта власт чини, односно, шта је до сада учинила; и б) *процјену* (поређење) у којој је мјери остварила, односно, у којој мјери остварује оно што је обећала. Кад би народ могао исто да провјерава и да процјењује објективно (истинито), *не* главом протагониста и опонената власти, не би се догађало, заправо, не би имало разлога да се догађа: да се указује повјерење власти која повјерење, с обзиром на ова два критерија, не заслужује, односно, да се ускраћује повјерење власти која повјерење, с обзиром на исте критерије, заслужује.

Ако је управо наведено истина, а чини се да јесте, онда би за обављање оних демократских улога које би народ требало да обавља *нејасредно* – избор и контрола законодавне власти – било *нужно* сљедеће: 1) да народ буде поштеђен, у обављању ових улога, било какве помоћи у

закључивању о томе каква је актуелна власт, (добра – лоша, успјешна – неуспјешна, принципијелна – непринципијелна, корумпирана – некорумпирана), поготово, помоћи од стране ње саме, актуелне власти; нека сам народ, односно, сваки појединац понаособ, о томе просуђује и пресуђује на бази онога што он сматра да је за исто просуђивање и пресуђивање *бијно, релевантно* (материјални и социјални положај – његов и његове породице, перспективе које се отварају, односно, сужавају, одређене политичке и културне теме и сл.); нема посредовања у закључивању – свега оног што би могло навести појединце као и народ у цјелини да просуђују и пресуђују туђом главом – главом политичких такмичара – а не својом. 2) да чин избора буде потпуно коректно обављен – како у погледу самог чина гласања тако и у погледу интерпретације резултата гласања.

III) Све основне демократске улоге – и обављање, и контрола а дијелом и конституисање вишестраначке демократске власти – *препуштају се* „најодговорнијим”, „политички релевантним” – неколицини особа или једној особи, *достављају* у руке неколицине особа или само једне особе. Сви други политички „субјекти” који „партиципирају” у обављању демократских улога – од народа, преко парламента и министарског вијећа, од политичких партија и њихових главних штабова *јесу*, по правилу, обичне *трансмисије* воље једне особе или неколико њих. Свакодневна партиципација грађана у политичком животу *редуцира се*, и буквално, на: пасивно навијање, трансмисионо позиционирање и гласање „с мијене на уштап”.

Наука о политици оне политичке системе у којим фактички влада један човек назива *аутиокраијијам* а оне у којима влада неколико особа – *аристокраијијам*. Аплицира ли се ова терминологија на наш случај прозилази да се и вишестраначка демократија, такорећи, од самог почетка, појављује као аристократија или као аутократија. Демократија као аристократија *није трајније* стање; то је уствари само успутна, транзитна станица према демократији као аутократији, која је њено посљедње и стамено одредиште. Тријумвирати су увијек завршавали уклањањем двојице тријумвира у корист оног трећег.

Може ли демократско политичко јавно мњење обуздати ауторитарне склоности демократске власти? Може ли, будући да су границе слободе његовог дјеловања објективно знатно размакнуте?

Демократско политичко јавно мњење може уздрмати демократску власт, може је озбиљно подкопати, чак, и срушити али тешко да може промијенити њену природу, тешко да је може учинити мање склоном према ауторитарном заокруживању, поготово, да је може излијечити од ове „настраности”. Кад је, током историје, долазило до насилног (револуционарног) рушења неког политичког режима, као аутократског – под изговором да је био аутократски, исти је, по правилу, наслеђиван новом, често, још ригиднијом аутократијом. Можда власт уопште и не може да функционише другачије него на начин како функционише аутократска

власт. Можда – ако су и минули, и оовремени политички режими функционисали, у основи, на овај, аутократски, начин, независно од тога какав су облик, формално, имали, односно, којем су облику власти, формално, припадали.

Власт би, највјероватније, морала функционисати искључиво као аутократска под условом да су испуњена оба сљедећа услова: а) да нико други, сем неколико особа, односно, сем једне особе (аутократе) не *жели*, нити би *желио* да партиципира у политичком животу; и б) да су баш оне, те неколике особе, односно, баш та једна једина (аутократа) једино *сио-собне, квалификоване* да партиципирају у политичком животу; да то није, сем њих, ниједна друга, нико други.

Невјероватно је да је било који од ова два услова био икад игдје испуњен. А ипак се демократска власт преображавала у аутократску. Чему се то дугује? И чему се дугује *одијевање* власти, која је фактички стурела демократску одору, у демократску одору?

На прво питање одговор би био, истина, начелан: Дугује се, под *један*, природној тежњи сваке власти, па и оне демократске, да се проширује и да се отима друштвеној контроли – да се примиче тоталитарном вису; под *два*, удаљавању стварне власти од њеног формалног изворишта – акредитовању овлашћења са једних „у име” на још уже и даље „у име”; удаљавању које се правда „техничким разлозима”; и под *три*, фактичкој немоћи народа (грађана) да се одупру овој урођеној тежњи „своје” (и сваке) власти. Примицање демократске власти тоталитарној посљедица је, и уједно, индикација речене *немоћи* народа.

На друго питање одговор би био, такође, начелан: Дугује се, вјероватно сљедећем: а) да би се субординираност свих воља једној вољи, вољи аутократе, а која се, субординираност, тешко подноси, *прикрила* и учинила *јодношљивом* – демократија насељава душе поданика илузијама Слободе, Једнакости, Правде, Прогреса; једна блистава идеја – илузија (демократија) подхрањује букет још привлачнијих идеја – илузија (Слобода, Једнакост, Правда, Прогрес); Русо би казао: човјек се рађа слободан а свуда је у оковима – демократија је својеврсна катарза, излаз из социјалног и политичког процијепца; б) да би се уопште могло владати: бајонетима се може освојити власт али се на бајонетима не може сједјети, или како би казао Грамши „владајућа класа није у стању да дуже задржи своју доминацију путем силе или чак другим директним средствима, као што је корупција” – демократска одора у систему владања обавља исту улогу коју обављају: Москина „*политичка формула*” – којом владајућа елита морално оправдава своју доминацију, или Паретове „*лисице*” – за владање је сем храбрости неопходно и лукавство, или Грамшијева „*интелектуална хегемонија културе и увјерења*” – којом се осигурава подршка систему доминације и тада када овај вријећа наше, моје дугорочне интересе.

Амерички претсједник Џ. Буш, кад је сазнао да се у Берлину припремају демонстрације против његове посјете, казао је: „Па то је демократија”. Политичка наука би казала: то је демократија типа „пси лају а караван пролази”, илити, ауторитарна „демократија” – посљедња лука у коју је упловила и у којој се укотвила вишестраначка демократија.

Идеја демократије, која је поникла у првој половини V вијека прије нове ере у Грчкој, зачета је као идеја владавине многих – великог броја и, као таква, представљала је алтернативу идеји и пракси владавине једног и владавине неких – малог броја. Бољу или гору алтернативу? Доминантна теоријска мисао најприје ју је сматрала гором алтернативом, да би савремено доба о њој готово неподијељено мислило као о несумњиво бољој алтернативи. У политичкој пракси она је увјек била гора алтернатива. Ова је, по правилу, бирала аутократију, као бољу алтернативу. Прогрес у развоју идеје демократије огледао се у разрјешавању два кључна проблема демократије: а) проблема проширивања категорије *мнози* и б) проблема заштите мањине од тираније већине. Модерна идеја вишестраначке демократије разријешила је оба проблема: категорија *мнози*, проширена је на *сви*, политички плурализам је, сам по себи, пружио битне претпоставке за заштиту мањине од тираније већине. Пракса вишестраначке демократије није разријешила ни један од ових проблема. Напротив! Она је отворила два нова проблема: а) како зауставити драстично сужавање владавине свих на владавину малог броја; и б) како заштитити народ, *све*, од тираније малог броја.

Ако се појам демократије изједначи са „методом мирне промјене владе”, како би казао Хајек, дакле, са једним од начина промјене власти – са оним мирним, онда је неспорно да је демократија постваривана и да се постварује. Ако се под демократијом подразумијева начин владања, начин вршења власти – а овај је увијек, или скоро увијек, био аутократски, или у најбољем случају аристократски – онда је, такође, неспорно да демократија, у овом значењу, нигдје и никад није постваривана, сем, можда, у племенским скупштинама и у старогрчким полисима. Ако, пак, појам демократије обухвата оба ова њена битна сегмента – и мирну промјену власти, и демократски начин владања – онда је неспорно да је поствариван само *минимум* демократије – онај који је еквивалент мирној смјени власти. У нас, на просторима бивше Велике Југославије, овај је минимум остварен у Хрватској и у Македонији. У Црној Гори и данас опозиција назива актуелног Предсједника такозваним – разлика од неколико хиљада гласова њој није била довољна да призна изборни пораз; у САД разлика од стотинак гласова била је, за потпуно исту ствар, довољна. У Србији је за смјену власти било неопходно да се дигне на ноге бутум Србија, да се милионска маса, којој је булдожер крчио пут, слије на београдски Трг Николе Пашића, раније, Трг Маркса и Енгелса, да ова провали у Савезну Скупштину и у државну Телевизију... Демос је, само у

овим приликама кад је фактички рушио минимум демократије, бивао у демократској позицији.

Оци модерне европске демократије „патентирали” су демократију, увјерени да ће овај њихов „патент” радикално промијенити начин политичког владања; њихови идејни потомци на дјелу су се увјерили да овај „изум” то није постигао – да није промијенио аутократски начин владања.

Роберт Дал разликује три врсте критичара демократије: *Прву* чине они који су против ње – иако је могућа, суштински је непожељна; у *другу* врсту спадају они који мисле да би била пожељна кад би била могућа, али, она је, сама по себи, немогућа; *трећу* врсту чине они који према њој гаје симпатије – и пожељна је и могућа је – али имају, на њен рачун, низ суштинских примједби. Прве двије врсте критичара Дал назива критичарима противницима демократије, трећу назива њеним добронамјерним критичарима.

Како би казао Маркузе, истину ваља казати без обзира на то колико је ружна и болна. Наравно, и без обзира на то гдје ће је – у коју „рубрику”, смјестити критичка мисао.

IV) *Вјерује ли народ у своју владавину?*

И поред ововремене свеобухватне и „свевишње” демократске идеологизације и индоктринације, један прилично велики постотак бирача не излази на изборе, бојкотује их, чиме се својевољно одриче свог права да партиципира у избору власти, односно, свог права да утиче, објективно гледајући, на изузетно важно питање које, очигледно, ови бирачи не перципирају таквим – ко ће у име њих владати. Шта би се на основу овог фактицитета могло закључити? Да сви који бојкотују изборе не вјерују у демократију? Да само они не вјерују? Или да само дио њих не вјерује?

Извјесно је да је неучествовање на изборима поуздан знак *негајивног* односа према демократији уопште, или према некој њеној процедури, односно, знак је непридавања важности демократији уопште или (и) њеним процедурама.

Оне који бојкотују изборе могли бисмо разврстати у три групе: 1) они који никад не гласају; 2) они који *више* не гласају – који су престали да гласају; 3) они који не гласају на *овим* изборима.

Понашање прве групе вјероватно је мотивисано увјерењем да је гласање *бесмислено* – један глас у маси од неколико стотина хиљада или неколико десетина милиона је *кап воде у океану*. Понашање друге групе вјероватно се дугује *разочарењу* у демократију, лошем искуству са њом – ништа се не може промијенити, не може се ни на шта утицати. Понашање треће групе претставља, вјероватно, одговор на политику своје партије, посебно, на персонални састав изборне партијске листе, на којој су се нашли и они који више не уживају њихово повјерење.

Основано је претпоставити да прве двије групе не вјерују у демократију. У случају треће групе озбиљно је начета вјера у њу. Сем ове три групе у демократију не вјерује ни дио бирачког тијела који редовно гла-

са а гласа да не би угрозио своју социјалну позицију, односно, да не би довео у питање одређене привилегије које ужива. Заправо тај дио бирачког тијела мисли да би исто услиједило ако не би гласао.

Кад се зброји постотак оних који не излазе на изборе и постотак оних који излазе из страха – постотак ових посљедњих је без емпиријског истраживања непозната величина – произилази да знатан дио народа не вјерује у своју владавину.

Овај „рачун” наводи на бар двије сљедеће помисли: 1) да *блиједи* сјај демократије – можда се ради о њеној истрошености, чак, сумраку, крају; 2) на какве се трошне темеље – у погледу легитимности – ослања „демократска” власт и њена голема и неограничена моћ.

Dr Risto KILIBARDA

DEMOCRACY AND PROGRESS

Summary

The concept of democracy, generated in Greece in the first half of the fifth century BC, was initially associated with the idea of government by the majority—a large number of people, and as such, it was an alternative to the assumption and the actual state of the matter characterized by the power to rule vested in some people – a small number of them. Between these two exclusive options, which has ever been the better one? At the earliest stage, the prevailing theory regarded the first alternative worse, but nowadays, it's by a unanimous opinion an undoubtedly better one. The progress in the evolution of the concept of democracy entailed necessity to find answers to the two crucial questions relating to this issue:

– How to enlarge the “many” category and

– How to protect the minority from the reign of terror committed by the majority in power.

The contemporary concept of democracy reflected in a multi-party political system has, if only apparently, solved both problems: the “many” category has been made larger and transformed into the “all” category; political pluralism has, by itself, designated significant prerequisites for the protection of minority from terror inspired by majority. In practice, however, democracy within a multi-party political system has not overcome any of these problems yet. To the contrary. It has only brought up two new subjects of concern:

– How to stop an undergoing process of drastic conversion from the governing power legally vested in all the people to the exercise of dominion by a small group,

– How to protect the common people, citizens for terror of a small privileged class.

If the notion of democracy is comprehended as a possibility of power transition – the peaceful, then democracy has undoubtedly been existing. Yet again, there is no doubt that the situation is diametrically different if a concept of democracy connotes a mode of governance, a manner of exercising power – this has always, or almost at all times been autocratic, or at best aristocratic, but democratic not ever.

